

بازشناسی پرسش‌های اساسی در تبیین چارچوب تدوین خط‌مشی‌های عمومی

اکبر سعیدی *

داود حسین پور **

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۱۷

مقاله برای اصلاح به مدت ۱۳ روز نزد نویسنده (گان) بوده است.

چکیده

تدوین خط‌مشی عمومی، به عنوان قلب فرایند خط‌مشی‌گذاری، مرحله‌ای پیچیده و چندوجهی است که در آن، راه‌حل‌های بالقوه برای مسائل عمومی طراحی، ارزیابی، پالایش، فرآوری و پیشنهاد می‌شوند. علی‌رغم اهمیت این مرحله، ادبیات علمی اغلب بر مدل‌های ساده‌شده مانند «چرخه خط‌مشی» تکیه کرده که گرچه مفیدند، اما قادر به تبیین کامل پویایی‌های واقعی این فرایند نیستند. این پژوهش با هدف فراتر رفتن از این مدل‌ها، به دنبال شناسایی و بازشناسی پرسش‌هایی اساسی است که پاسخ به آنها، «چارچوب» تدوین خط‌مشی عمومی را آشکار می‌سازد. مسأله اصلی تحقیق این است که با شناسایی این پرسش‌های کلیدی، می‌توان به درک عمیق‌تری از ساختار، عملکرد و منطق‌های حاکم بر فرایند تدوین دست یافت و تفاوت میان چارچوب‌های گوناگون را تبیین کرد. برای دستیابی به این هدف، از روش «تحلیل مضمون» کیفی بر روی مجموعه‌ای از متون و منابع علمی در حوزه مطالعات فرایند خط‌مشی استفاده شده است. داده‌های پژوهش شامل فیش‌های مطالعاتی برگرفته از آثار برجسته این حوزه است که به صورت نظام‌مند گزینش و تحلیل شدند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که چارچوب تدوین خط‌مشی عمومی را می‌توان از طریق پنج مفهوم فراگیر و پنج پرسش محوری ناظر به آن مفاهیم تبیین نمود: (۱) مفهوم «پیدایش» که به پرسش «تدوین از چگونه آغاز می‌شود و پدید می‌آید؟» دلالت دارد؛ (۲) مفهوم «کنشگران» که به پرسش «چه کسانی در تدوین نقش ایفا می‌کنند؟» و (۳) مفهوم «محتوا» که به پرسش «چه چیزی تدوین (فرموله) می‌شود؟» دلالت دارد؛ (۴) مفهوم «فن» که به پرسش «تدوین چگونه صورت می‌گیرد؟» دلالت دارد؛ و (۵) مفهوم «زمینه» که به پرسش «تدوین در چه زمینه‌ای شکل می‌گیرد؟» دلالت دارد. این پژوهش استدلال می‌کند که این مجموعه پرسش‌ها، ابزار تحلیلی توانمندی برای درک، مقایسه و ارزیابی فرایندهای تدوین در موقعیت‌های مختلف فراهم می‌آورد و به تحلیلگران و خط‌مشی‌گذاران نیز کمک می‌کند تا با دیدی نظام‌مند و عمیق‌تر با پیچیدگی‌های این عرصه مواجه شوند.

واژگان کلیدی

تدوین خط‌مشی عمومی؛ چارچوب تدوین خط‌مشی؛ نظریه‌های فرایند خط‌مشی؛ پرسش‌های تدوین خط‌مشی.

* دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران. ایران. (نویسنده مسئول)

saeidi_a@atu.ac.ir

** استادیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران. ایران.

hosseinpour@atu.ac.ir

مقدمه

فاصله نگرش و بینش ما در جامعه اسلامی ایران از سیره نبوی و به تعبیر قرآن، «اسوه حسنه» (سوره احزاب، آیه ۲۱) به گونه‌ای است که با وجود این انتظار طبیعی از ما مسلمانان که بکوشیم مسائل سیره را به عنوان «الگوی نیکو» بشناسیم و در پی ارتباط آن با جوانب مختلف زندگی مان باشیم، مسئله‌ای فکری و فرهنگی به وجود آورده که تقریباً نمی‌دانیم سیره پیامبراکرم در مسائل امروزی جامعه ما چگونه بوده است و چگونه می‌توانیم به سیره پیامبراکرم در ارتباط با این گونه مسائل دست پیدا کنیم.

مروری بر سوابق نشان می‌دهد که چندان نیز نکوشیده‌ایم پژوهش‌های خود را در مسیر رسیدن به منطق و الگوی پیامبراکرم در ارتباط با بسیاری از روش‌ها در مسائل روز، از جمله در مواجهه با مسائل اجتماعی، طراحی بکنیم؛ همان‌گونه که در طول تاریخ اسلام، مطالعه و تتبع در «سیره» به وقایع زندگی و رفتار پیامبراکرم محدود گردیده و به جای شناخت «اصول رفتار و روش زندگی پیامبراکرم» نشسته است (دلشادتهرانی، ۱۳۸۵، ص ۴۸). این درحالی است که در سویی دیگر، به اذعان اندیشمندان حوزه خط‌مشی، بررسی موضوعات خط‌مشی تا جایی که بتوانیم تمدن را ردیابی کنیم، امتداد پیدا می‌کند و در واقع، تنها چیز واقعاً جدید درباره خط‌مشی، مطالعه خودآگاهانه آن است (Shafritz & Borick, 2008, p. 9)؛ به عبارت دیگر، خط‌مشی عمومی در تمامی گستره‌های تاریخی و جغرافیایی اجتماعات بشری مطرح بوده، به تدریج، مورد توجه و مطالعه پژوهشگران قرار گرفته است.

با این مقدمه، مسأله‌ای که اساس این پژوهش قرار گرفته، این است که اگر بخواهیم الگوی تدوین خط‌مشی را در سیره نبوی، یعنی در تاریخ و جغرافیای غیر از تاریخ و جغرافیای کسانی که ذیل این عنوان و درباره آن از دیدگاه‌های متفاوت سخن گفته و ادبیات این موضوع را شکل داده‌اند، مورد تحقیق قرار بدهیم، چگونه این موضوع را در گذشته جستجو و ردیابی کنیم؛ درحالی‌که ادبیات تدوین خط‌مشی عمومی دربردارنده مفاهیمی است که با بررسی این فرایند در چارچوب گونه‌های امروزی تدوین گرد آمده‌است. بنابراین، پژوهش حاضر برای بررسی این مسأله مقدماتی طرح‌ریزی شده است که موقعیت‌های تدوین خط‌مشی را در جوامع و دوره‌های گذشته با پرداختن به چه

مفاهیم عامی می‌توان شناسایی و چارچوب تدوین خط‌مشی‌های عمومی را در آن موقعیت‌ها تبیین نمود.

«چارچوب» زیربنایی‌ترین مفهومی است که در تبیین پدیده‌ها استفاده شده و تمایز آن با «نظریه»، «مدل» و «الگو» در پژوهش‌های کیفی بیان شده است. توسعه یک «چارچوب» را در جایی که هیچ سابقه نظری پیشینی وجود ندارد، برای مطالعه یک پدیده جدید، اساسی دانسته‌اند که کمک می‌کند تا مرزها، ساختار و اصول اولیه پدیده را درک کرد و از آن برای توسعه دانش درباره آن پدیده استفاده نمود؛ هدف «چارچوب» را ارائه نقشه‌ای از قلمروی یک پدیده پیچیده با طرح مجموعه‌ای از پرسش‌هایی برشمرده‌اند که یک پژوهشگر باید در نظر بگیرد و اطمینان حاصل کند که درباره آن پدیده باید بداند (Khajeheian, 2018, pp. 20-23). ساباتییه نیز با اشاره به مطالعات آستروم^۱ (۲۰۰۷) «چارچوب» را گسترده‌ترین مفهومی برشمرده که می‌تواند در بیان روابط بین متغیرها استفاده شود و بر این نکته و مزایای آن تأکید می‌کند که محققان باید با آگاهی از چند دیدگاه نظری مختلف و مقایسه آنها به «چارچوب» و نقشه جامعی درباره پدیده مورد مطالعه دست پیدا کنند (Sabatier, 2007, p. 6).

بر این اساس، با مروری بر ادبیات خط‌مشی، دریافت می‌شود که با وجود این که حوزه مطالعات خط‌مشی مجموعه‌ای پویا از چارچوب‌های نظری را برای توضیح پیچیدگی‌های فرایند خط‌مشی تولید کرده، فرایند حیاتی تدوین خط‌مشی، همچنان ناشناخته باقی مانده است و توسعه یک چارچوب مفهومی در تبیین آن ضروری می‌نماید. چالش پیش روی این پژوهش، فراتر رفتن از فهرست‌بندی ساده دیدگاه‌های گوناگون رقیب و حرکت به سوی درک یکپارچه‌تر از مفاهیم اصلی تشکیل‌دهنده تدوین خط‌مشی است. پژوهش حاضر بر این دیدگاه استوار است که چارچوب تدوین خط‌مشی را در موقعیت‌های مختلف تاریخی، جغرافیایی یا سیاسی متفاوت، نه از طریق ارائه یک مدل ثابت، بلکه از طریق بازشناسی پرسش‌هایی اساسی می‌توان تبیین کرد؛ به گونه‌ای که پاسخ‌های متفاوت به این پرسش‌های معین، نشان‌دهنده چارچوب تدوین در آن موقعیت مورد مطالعه باشد. به عبارت دیگر، مسأله اساسی این پژوهش به شناخت مفاهیم اساسی تدوین محدود و هدف آن، بازشناسی پرسش‌های متناظر با آن مفاهیم اساسی است. در این پژوهش کوشش

شده است به این سؤال اصلی پاسخ داده شود که: «پرسش‌های اساسی که چارچوب تدوین خط‌مشی عمومی را تبیین می‌کنند، کدامند؟».

این مقاله در بخش نخست، به بیان دیدگاه‌های گوناگون در تبیین چگونگی تدوین خط‌مشی، سپس به توضیح روش‌شناسی پژوهش می‌پردازد. در بخش یافته‌ها و بحث، پنج گونه پرسش کلیدی که از تحلیل و ترکیب مضامین و مفاهیم پایه درباره تدوین خط‌مشی به دست آمده‌اند، به تفصیل مورد بحث قرار می‌گیرد و نشان داده می‌شود که چگونه پاسخ به هر یک از این پرسش‌ها، ابعاد مختلفی از چارچوب تدوین را روشن می‌سازد. در نهایت، در بخش نتیجه‌گیری به جمع‌بندی یافته‌ها و بیان دلالت‌های نظری تحقیق در بازنمایی پرسش‌های اساسی در تبیین چارچوب تدوین خط‌مشی خواهد پرداخت. امید است این چارچوب پرسش‌محور، ابزاری مفهومی ارائه بدهد که بتواند به تحلیل‌گران و پژوهشگران در جهت درک نظام‌مندتر و عمیق‌تر فرایند پیچیده تدوین خط‌مشی در موقعیت‌های مختلف و کشف گونه‌های جدید آن یاری رساند.

۱. پیشینه پژوهش

اصطلاح «تدوین خط‌مشی عمومی» یا به اختصار «تدوین خط‌مشی» - معادل عبارت انگلیسی «public policy formulation» - بیشتر از سایر برگردان‌ها، مانند «شکل‌گیری خط‌مشی عمومی» (قلی‌پور و غلام‌پور آهنگر، ۱۳۸۹، ص. ۶۱؛ دانش‌فرد، ۱۳۹۲، ص. ۳۰؛ دانایی‌فرد و عباسی، ۱۳۹۶، ص. ۱۷) یا «تنظیم خط‌مشی» (صیاد، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۰)، رواج پیدا کرده است. صاحب‌نظران، تدوین خط‌مشی را بخشی از کلان‌فرایند خط‌مشی به‌شمار آورده‌اند (Howlett & Mukherjee, Cairney, 2019, p. 68; Dye, 2017, p. 33; Althaus & Ball, Bridgman, Davis & Hill & Varone, 2021, p. 140; 2017, p. 4; Threlfall, 2023, p. 37 Weible, 2023, p. 8) که به‌طور سنتی با الهام از دیدگاه اندیشمندانی مانند بروئر و جونز^۲ بر اساس منطق «حل مسأله» در چارچوب «چرخه خط‌مشی»^۳ به‌صورت دنباله‌ای از مراحل، از مرحله دستورگذاری^۴، تدوین، تصمیم‌گیری^۵، اجرا^۶ ارزیابی^۷ مفهوم‌سازی شده است (Hill & Varone, 2021, p. 150).

تدوین خط‌مشی در این چارچوب، فضایی حیاتی، اما از جهت نظری مبهم را اشغال می‌کند؛ به گونه‌ای که این مرحله را بوتۀ آزمایشی دانسته‌اند که در آن مسائل انتزاع‌شده

و آرمان‌های سیاسی به پیشنهادهای عینی و قابل اجرا تبدیل می‌شوند. برای دهه‌ها، پژوهشگران و کارگزاران در جست‌وجوی توضیح این فرایند، آن را نقطه عطفی در چرخه حیات خط‌مشی و اغلب به صورت یک جعبه سیاه توصیف نموده‌اند (Sidney, 2007, p. 273; Jordan & Turnpenny, 2015, p. 79). این مرحله حیاتی به تدریج مورد توجه قرار گرفته و ادبیات مستقل خود را به‌عنوان یک مفهوم محوری در مطالعات خط‌مشی پیدا کرده است؛ اگرچه همان‌گونه که صاحب‌نظران بیان نموده‌اند در مقایسه با سایر مراحل خط‌مشی، مشاهده مستقیم و در نتیجه مطالعه آن نسبتاً دشوار پیش رفته است (Howlett & Mukherjee, 2017, p. 4; Jordan & Turnpenny, 2015, p. xiv).

مطالعات بیان‌های متفاوتی در توصیف آنچه در مرحله تدوین خط‌مشی می‌گذرد، ارائه نموده‌اند. به‌طور کلی، پژوهشگران «تدوین خط‌مشی» را فعالیت یافتن، طرح‌ریزی یا ابداع و تعریف یا بیان راه‌حل‌های مسأله‌ای دانسته‌اند (Howlett & Mukherjee, 2017, p. 79; Sidney, 2007, p. 4). لذا، فعالیت‌های تدوین از دیگر جنبه‌های خط‌مشی‌گذاری که تصمیم‌گیرندگان دارای اقتدار و اختیار حکومت در انتخاب یک الگوی اقدام خاص یا اجرای واقعی خط‌مشی در آنها درگیرند، متمایز شده است. بنابراین، می‌توان این جمع‌بندی را درباره مفهوم مرکزی تدوین خط‌مشی عمومی داشت و در یک کلام، آن را فرایند فرآوری و پیشنهاد گزینه‌های مواجهه با مسأله یا امر عمومی دانست.

با وجود نقش حیاتی تدوین خط‌مشی در شکل‌دهی به تصمیمات عمومی، مفاهیم بنیادین آن، به‌ویژه پرسش‌هایی که چارچوب آن را تبیین می‌کنند، همچنان مبهم و پراکنده باقی‌مانده است (Howlett & Mukherjee, 2017, p. 4)؛ پژوهشگران در مطالعه این پدیده، بدون آنکه ابتدا پرسش‌های اساسی چارچوب این فرایند را شناسایی کنند، اغلب با تکیه بر مدل‌ها و رویه‌ها پیش می‌روند؛ در نتیجه، درحالی‌که این «مرحله میانی» دربرگیرنده ارزش‌محورترین جنبه‌های خط‌مشی‌گذاری است، بدون شناسایی این پرسش‌های اساسی، به‌صورت یک «جعبه سیاه» غیرقابل تشریح وانهاده می‌شود (Jorgensen, 2017, p. 459).

ازجمله دشواری‌های مطالعه مرحله «تدوین» تمایز آن با مراحل دیگر است؛ چراکه در عمل، به ندرت دیده می‌شود که بتوان تدوین خط‌مشی را از مراحل دیگر متمایز نمود.

با این وجود، اغلب پژوهشگران با الهام از مدل مراحل^۸ - به عنوان یک «چارچوب» مفید در شناخت فرایند خط‌مشی با تقسیم این فرایند به مراحل مجزا، و نه به عنوان یک «مدل» مورد انتقاد به دلیل تصویر خطی و ساده‌انگارانه‌اش - بین تدوین و سایر مراحل تمایز قائل شده‌اند؛ درحالی‌که دستورگذاری مشخص می‌کند کدام مسائل توجه دولت را به خود جلب می‌کند، «تدوین» به جنبه‌های عملی یک راه‌حل منتقل می‌شود و محتوای ماهوی پاسخ‌های بالقوه را توسعه می‌دهد؛ و درحالی‌که «تدوین» به تشریح، بحث و ارزیابی چندین بدیل امکان‌پذیر می‌پردازد، «تصویب»^۹ به تصمیم رسمی و قانونی برای اجرای یک خط‌مشی مشخص اشاره دارد که به آن مشروعیت می‌بخشد.

(Weible, 2023, p. 9; Althaus & Ball, Bridgman, Davis & Threlfall, 2023,)
Howlett & Mukherjee, 2017, p. 4; Hill & Varone, 2021, p. 177; p. 146
Dye, 2017, p. 33; Cairney, 2019, p. 70). بنابراین، چارچوب مرحله‌ای خط‌مشی در راستای شناخت و درک فرایند «تدوین»، با وضع واژگان بنیادین برای بحث دربارهٔ مراحل فرایند خط‌مشی و مفهوم‌سازی مرحله متمایز تدوین که به توسعه و ارزیابی گزینه‌ها اختصاص دارد (Sabatier, 2007, p. 6)، زمینه را برای توسعه دیدگاه‌های مختلف در شناسایی گونه‌های مختلف فرایند خط‌مشی و در درون آن، مرحله تدوین فراهم نموده است.

از این رو، یکی از زمینه‌های میسر در مطالعه گونه‌های تدوین، واکاوی و مقایسه مهم‌ترین دیدگاه‌های نظری معاصر در تبیین فرایند خط‌مشی است که بر شناسایی مفاهیمی تمرکز دارد که هریک از آن دیدگاه‌ها در توضیح چگونگی «تدوین» و چارچوب فرآوری و پیشنهاد گزینه‌های مواجهه با مسئله یا امر عمومی دربردارند. هریک از این نگاه‌ها چارچوب‌های مرجع، محورها و مفاهیم متفاوتی دارند؛ برخی بر پایه مطالعه تعداد زیادی اُفته برای ایجاد فهم، و برخی بر فهم عمیق تک‌افته‌ها شکل گرفته‌اند؛ پیش‌فرض‌ها و یافته‌های متفاوت آنها ممکن است مکمل یا ضد یکدیگر باشد و مفاهیم مشابه بر معانی متفاوتی دلالت داشته باشند؛ عمدتاً این دغدغه‌ها را دارند که چرا خط‌مشی‌ها انتخاب می‌شوند، یا چرا رخدادهای کلیدی به گفتمان خط‌مشی شمایل می‌بخشند، یا چگونه همه اینها در فرایند ایدئولوژیک خط‌مشی برازش پیدا می‌کنند (نک به: Sabatier, 2007, pp.

10-6؛ دانایی‌فرد، ۱۳۹۵، ص. ۷۵؛ Weible, 2023, p. 6; Birkland, 2020, p. 382). پژوهشگران این دیدگاه‌ها را در هشت عنوان معرفی می‌کنند که در جدول شماره (۱) مفاهیم و سازوکارهای مرتبط با فرایند «تدوین» در این دیدگاه‌ها به‌عنوان واحد تحلیل شناسایی و ارائه شده است تا زمینه تحلیل آنها فراهم گردد.

جدول (۱): بیان دیدگاه‌های معاصر فرایند خط‌مشی از فرایند «تدوین»

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح درباره تدوین خط‌مشی	منبع
چارچوب جریانات چندگانه ^{۱۰}	روایتی پویاتر و کمتر عقلایی از تدوین ارائه و به جای یک پاسخ مستقیم به یک مسأله تعریف‌شده، فرض می‌کند که گزینه‌های خط‌مشی در یک «جریان خط‌مشی» متمایز که شامل انبوهی از پیشنهادهای توسعه‌یافته توسط گروه‌های ذی‌نفع است و به‌طور مداوم در جوامع خط‌مشی ترکیب و اصلاح می‌شوند.	Kingdon, 2011 Herweg, به نقل از Zahariadis & Zohlnhöfer, 2023, pp. 32-38
	تدوین یک فرایند بلندمدت «آماده‌سازی» ^۲ است که در آن ایده‌ها به تدریج از نظر امکان‌سنجی فنی، مقبولیت ارزشی و دوام سیاسی، مدت‌ها قبل از اینکه یک مسأله خاص برجسته شود، بررسی می‌شوند.	
	تدوین خط‌مشی از یک فعالیت خطی و عقلایی برای توسعه و ارزیابی گزینه‌های حل مسأله به فرایند جاری آماده‌سازی و فرصت‌طلبانه تطبیق راه‌حل‌های موجود با مسائل نوظهور در یک فضای سیاسی مساعد بازتعریف می‌شود.	
چارچوب ائتلاف مدافع ^{۱۳}	تدوین خط‌مشی به گونه یک رقابت سیاسی بین ائتلاف‌های رقیب از بازیگران مفهوم‌سازی می‌شود.	Nohrstedt et al., 2023, pp. 137-140
	ائتلاف‌های مدافع از افرادی از سازمان‌های مختلف تشکیل شده‌اند که توسط مجموعه‌ای از باورهای مشترک متحد شده‌اند و اقدامات خود را در طول زمان برای تأثیرگذاری بر خط‌مشی هماهنگ می‌کنند.	
	یک پویایی اصلی، «یادگیری خط‌مشی محور» ^۴ است که از طریق آن ائتلاف‌ها ممکن است باورهای ثانویه ^۵ (جزئیات ابزاری) و به ندرت، باورهای هسته خط‌مشی ^۶ (راهبردها و مواضع اساسی درباره خط‌مشی) خود را در پاسخ به	

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح دربارهٔ تدوین خط‌مشی	منبع
	اطلاعات جدید یا در نتیجهٔ درگیری مداوم با ائتلاف‌های مخالف، تعدیل کنند.	
	تغییر در تدوین‌های غالب خط‌مشی اغلب در دوره‌های طولانی (یک دهه یا بیشتر) رخ می‌دهد و غالباً توسط شوک‌ها به زیرسیستم خط‌مشی تسریع می‌شود که می‌تواند خارجی (مانند تغییرات در شرایط اقتصادی - اجتماعی یا افکار عمومی) یا داخلی (مانند تغییرات راهبردی توسط ائتلاف دیگر) باشد.	
	سهم اصلی این چارچوب با تمرکز بر پویایی‌های کلی تغییر خط‌مشی، توضیح پویایی‌های دوگانهٔ «تدوین» است: کار آهسته و معمول تعدیل تدریجی در چارچوب ترتیبات نهادی پایدار، و تولید سریع و تحول‌آفرین گزینه‌های نوآورانه هنگامی که آن ترتیبات مختل می‌شوند.	Baumgartner, Jones & Mortensen, 2023, p. 91
نظریهٔ تعادل گسسته ^{۱۷}	در طول دوره‌های طولانی «ثبات» ^{۱۸} تدوین توسط «انحصارهای خط‌مشی» ^{۱۹} تثبیت‌شده (شبکه‌هایی محکم از بازیگران برخوردار که بر یک زیرسیستم خط‌مشی تسلط دارند) کنترل و توسط فرایند بازخورد منفی که فشارهای تغییر را کاهش می‌دهد، محدود و تنها به تعدیل‌های جزئی و تدریجی در خط‌مشی‌های موجود منجر می‌شود.	Baumgartner, Jones & Mortensen, 2023, pp. 66-74
	انقطاع‌ها معمولاً زمانی رخ می‌دهند که یک گروه یا ائتلاف جدید با موفقیت تصویر غالب خط‌مشی را اغلب با برجسته کردن بُعد متفاوتی از موضوع و جلب توجه عمومی گسترده‌تر به چالش می‌کشد.	
	انقطاع توسط بازخورد مثبت هدایت می‌شود، جایی که تغییرات اولیه به جای کاهش، تقویت می‌شوند و مخالفان وضع موجود، موضوع را به یک تربیون نهادی پذیراتر می‌برند و بدین ترتیب فرایند تدوین را به روی بازیگران جدید و ایده‌های کاملاً نو باز می‌کنند.	Baumgartner, Frank R., Jones, : به نقل از 1993 Birkland, 2007, p. 69

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح درباره تدوین خط‌مشی	منبع
چارچوب تحلیل و توسعه نهادی ^{۲۰}	خط‌مشی‌گذاری به عنوان فرایندی که در یک «عرصه کنش» ^{۲۱} رخ می‌دهد و از یک «موقعیت کنش» ^{۲۲} بازیگران درون آن تشکیل شده، مفهوم‌سازی و یک لنز تحلیلی خُرد برای بررسی تدوین خط‌مشی فراهم می‌شود.	Schlager, Edella & Villamayor-Tomas, 2023, pp. 198-209
	به گفته آستروم (۲۰۰۵)، موقعیت‌های کنش توسط دو یا چند فرد مشخص می‌شوند که با مجموعه‌ای از اقدامات بالقوه که به طور مشترک نتایج را تولید می‌کنند، روبه‌رو هستند.	
	تبیین می‌شود که چگونه انتخاب‌های بازیگران در طول «تدوین» توسط تعامل پیچیده‌ای از عوامل زمینه‌ای، از جمله ویژگی‌های جامعه (مانند سطح اعتماد و تعامل متقابل)، ماهیت کالای مورد بحث و مهم‌تر از همه، مجموعه «قواعد در حال استفاده» ^{۲۳} تساختار می‌یابد؛ یعنی تدوین نه یک فرایند خلاقانه آزاد، بلکه یک بازی ساختاریافته دیده می‌شود که نتایج آن توسط قواعد زیربنایی اش شکل می‌گیرد.	
نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی ^{۲۴}	تحلیل تدوین به حوزه‌های هنجاری و نمادین منتقل و ادعا می‌شود که تدوین یک فعالیت فنی و بی‌طرفانه برای تطبیق ابزارها با مسائل نیست، بلکه فرایندی عمیقاً سیاسی برای جایگذاری ارزش‌ها، مفروضات و معانی اجتماعی در خود طراحی یک خط‌مشی است.	Ingram, Schneider & deLeon, 2007, pp. 93-94
	استدلال اصلی این نظریه این است که خط‌مشی‌گذاران در حین تدوین خط‌مشی، به‌طور هم‌زمان «جمعیت‌های هدف» ^{۲۵} (گروه‌هایی از مردم که تحت تأثیر خط‌مشی قرار می‌گیرند) را برمی‌سازند.	
	فرایند تدوین شامل تخصیص راهبردی مزایا و هزینه‌ها به این گروه‌ها به روش‌هایی است که از نظر سیاسی سودمند باشد.	

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح دربارهٔ تدوین خط‌مشی	منبع
	تدوین یک عمل قدرتمند شخصیت‌پردازی است که از زبان نمادین و ابزارهای خط‌مشی برای تقویت سلسله‌مراتب و کلیشه‌های اجتماعی استفاده می‌کند.	Ingram, Schneider & deLeon, 2007, p. 112
	«طراحی» یک خط‌مشی حامل پیام‌های اجتماعی قدرتمندی است که نه تنها نتایج خط‌مشی، بلکه جهت‌گیری‌های سیاسی و الگوهای مشارکت گروه‌های هدف را نیز شکل می‌دهد.	Ingram, Schneider & deLeon, 2007, p. 118
	فرض می‌شود که بازیگران «روایت‌های خط‌مشی» را برای ساختار بخشیدن به درک و تعریف مسائل، نسبت دادن تقصیر و ترویج راه‌حل‌های ترجیحی خود تدوین می‌کنند و به کار می‌گیرند.	Jones, Smith-Walter & Shanahan, 2023, pp. 161-163
	یک گزینهٔ خط‌مشی به ندرت به‌عنوان مجموعه‌ای بی‌روح از مشخصات فنی ارائه می‌شود؛ بلکه در یک داستان قانع‌کننده جای می‌گیرد.	Shanahan, Jones, Mcbeth and Radaelli, 2018, p. 174
چارچوب روایتی خط‌مشی ^{۲۶}	روایت‌های خط‌مشی ساختاری جهانی دارند شامل: صحنه ^{۲۸} ، شخصیت‌ها ^{۲۹} که معمولاً شامل قهرمانان (که می‌توانند مسأله را حل کنند)، تبهکاران (که باعث مسأله می‌شوند) و قربانیان (که آسیب می‌بینند) هستند، پیرنگ که یک زنجیرهٔ علی را برقرار می‌کند، و پیام اخلاقی ^{۳۰} که خود راه‌حل خط‌مشی است.	Jones, Smith-Walter & Shanahan, 2023, pp. 164-165
	«تدوین»، عمل ساختن یک روایت متقاعدکننده است که یک گزینهٔ خط‌مشی خاص را به‌عنوان راه‌حلی منطقی و عادلانه برای تضاد داستان قاب‌بندی می‌کند. بازیگران و ائتلاف‌های رقیب در «رقابت روایت‌ها» شرکت می‌کنند و می‌کوشند گزینهٔ منسجم‌ترین و هم‌ناترین از نظر فرهنگی، و جذاب‌ترین داستان از نظر حس را ارائه بدهند.	Shanahan, Jones, Mcbeth and Radaelli, 2018, p. 174
	استدلال می‌شود که تدوین خط‌مشی عمیقاً «وابسته به مسیر» ^{۳۱} است؛ یعنی خط‌مشی‌ها، پس از تصویب، صرفاً	

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح درباره تدوین خط‌مشی	منبع
نظریه بازخورد خط‌مشی ^{۳۲}	خروجی نیستند؛ آنها به ورودی‌هایی تبدیل می‌شوند که فرایندهای سیاسی بعدی را ساختار می‌دهند.	: به Pierson, 1993 Mettler, نقل از Suzanne and SoRelle, 2023, p. 102
	خط‌مشی‌های گذشته به شهروندان و نخبگان درس‌هایی در مورد اینکه چه کسی شایسته چه چیزی است و دولت چگونه کار می‌کند، می‌آموزند و بدین ترتیب بر استدلال‌ها و منطق‌های مورد استفاده در بحث‌های تدوین بعدی تأثیر می‌گذارند.	
	تدوین هرگز یک فرایند «از صفر» ^{۳۴} نیست؛ فهرست گزینه‌های ماندگار به شدت توسط میراث انتخاب‌های گذشته خط‌مشی محدود می‌شود که می‌تواند اثرات «قفل‌شدگی» ^{۳۵} و پویایی‌های خودتقویت‌کننده ایجاد کند که غلبه بر آنها دشوار است.	
اشاعه و نوآوری خط‌مشی ^{۳۶}	تدوین به عنوان فرایندی دیده می‌شود که از مرزهای یک نظام سیاسی واحد فراتر می‌رود.	Porto de Oliveira et al., 2023, p. 242
	فرض می‌شود که گزینه‌های خط‌مشی اغلب از ابتدا ابداع نمی‌شوند، بلکه از حوزه‌های قضایی دیگر وام گرفته می‌شوند.	
	تدوین یک فرایند بین‌دولتی یادگیری و انتقال است. محققان چندین سازوکار را که باعث اشاعه می‌شوند شناسایی کرده‌اند، از جمله: «یادگیری» ^{۳۷} ، «رقابت» ^{۳۸} ، «اجبار» ^{۳۹} و «اجتماعی‌شدن یا تقلید» ^{۴۰} .	
	برجسته می‌شود که «مواد خام» برای تدوین اغلب از یک مجموعه جهانی یا منطقه‌ای از خط‌مشی‌های موجود گرفته می‌شود. عمل تدوین، به جای ابداع صرفاً داخلی، به «جستجو، انتخاب و اصلاح مدل‌های خارجی» تبدیل می‌شود.	Porto de Oliveira et al., 2023, pp. 242-243
	تحلیلگران وادار می‌شوند تا دامنه خود را گسترش دهند و در نظر بگیرند که چگونه شبکه‌های فراملی، روندهای جهانی و تجربیات دولت‌های دیگر، مجموعه گزینه‌های	

دیدگاه	نکات کلیدی مطرح دربارهٔ تدوین خط‌مشی	منبع
	مورد بررسی در هر فرایند خط‌مشی‌گذاری را شکل می‌دهند.	

منبع: یافته‌های تحقیق

۲. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش که از حیث روش‌شناسی متعارف، پژوهشی کیفی با رویکردی فراترکیب^{۴۱} (کمالی، ۱۳۹۶، صص ۷۳۶-۷۲۱) به‌شمار می‌رود، کوشش شده است با هدف اکتشاف و بازشناسی مفاهیم فراگیر و پرسش‌های اساسی فرایند «تدوین»، به واکاوی داده‌های کیفی مرتبط، یعنی «دیدگاه‌های نظری معاصر در تبیین فرایند خط‌مشی» پرداخته شود. مرحله گردآوری داده‌ها به شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و با مرور نظام‌مند منابع و مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تحلیل مضمون^{۴۲} انجام شده است.

در مرحله گردآوری داده‌ها، منابع مرتبط با بیان دیدگاه‌های معاصر در تبیین فرایند خط‌مشی، متناسب با خاستگاه مسأله پژوهش با چند معیار جستجو و گزینش شده است؛ اولاً منابعی که در محیط فکری جامعه ایران یافت می‌شود و می‌تواند برای فهم این موضوع مورد استناد قرار بگیرد؛ یعنی، منابعی که در جامعه ایران اگر پژوهشگری بخواهد به دیدگاه‌های مختلف دربارهٔ موضوع تدوین خط‌مشی آگاهی پیدا کند و دربارهٔ آن تحلیل داشته باشد، به طور معمول و نوعاً می‌تواند به آن منابع دسترسی پیدا کند و از آنها استفاده بکند؛ یعنی دیدگاه‌ها از طریق آن منابع در معرض پژوهشگران و اندیشمندان جامعه است. گزینش دیگر در منابع، در ارتباط با مطالعه «چارچوب» تدوین خط‌مشی‌های عمومی است؛ این که در مطالعه موضوع تدوین خط‌مشی عمومی در منابع و اسناد مذکور، از مطالب مختلفی که دربارهٔ این موضوع مطرح هست، مطالبی گردآوری شده و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است که به تبیین «چارچوب» تدوین خط‌مشی‌های عمومی پرداخته و سؤالاتی را پاسخ گفته‌اند از قبیل این که: فعالیت یا فرایند تدوین خط‌مشی‌های عمومی چه ساختار و عناصری دارد و این عناصر در این ساختار چه جایگاهی دارند؛ یا تاحدودی جزئی‌تر، این عناصر چگونه نقش ایفا می‌کنند و از چه اصولی تبعیت می‌کنند؛ یا این

اصول چگونه اعمال می‌شوند؛ یا اینکه عوامل متعدّد در این فرایند چه مواردی هستند و چگونه نقش ایفا می‌کنند.

کلیدواژه‌هایی که در جستجو و شناسایی منابع مورد استفاده قرار گرفته، عبارت از «تدوین خط‌مشی (عمومی)»، «طراحی خط‌مشی (عمومی)»، «فرایند خط‌مشی (عمومی)» و به‌طور کلی، «خط‌مشی عمومی» و معادل‌های انگلیسی آنها بوده‌اند که در جستجو نتایج بسیاری را به‌دست داده است. منابع حاصل در جستجوهای مختلف از پایگاه‌های داده متفاوت، یک‌به‌یک مشاهده شده و بر اساس معیارهایی که در گزینش منابع بیان گردید و نیز معاصر بودن آن منابع (محدود به یک دهه اخیر: ۲۰۲۴-۲۰۱۴، ۱۴۰۳-۱۳۹۳) که تحلیل‌های به‌روزتری را شامل می‌شوند، انتخاب شدند.

دسترسی‌هایی که در این پژوهش برای پژوهشگر حاصل آمده و منابعی که در گردآوری اطلاعات از آنها استفاده شده، عبارتند از تمامی منابعی که به زبان‌های انگلیسی و فارسی در دسترسی‌های ذیل یافت شده‌اند: منابع دیجیتالی موجود در کتابخانه دانشکده مدیریت و حسابداری و کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، منابعی که از طریق ایراندک قابل مشاهده و مطالعه بوده‌اند، کتاب‌هایی که غیر از موارد فوق در بازار نشر یا کتابخانه‌های دیگر قابل دستیابی و استفاده بوده‌اند، کتاب‌هایی که در پایگاه‌های مدارک علمی داخلی (مانند Magiran، SID) و پرتال جامع علوم انسانی) یا بین‌المللی (مانند Google Scholar، Scopus، Web of Science) معرفی و در دسترس قرار گرفته از طریق وبسایت دانشگاه قابل دریافت و استفاده بوده‌اند، و تمامی مقالاتی که در پایگاه‌های مدارک علمی داخلی یا بین‌المللی قابل دستیابی و استفاده بوده‌اند. براین اساس، از حدود ۵۰ منبع شناسایی شده، حدود ۴۰ عنوان کتاب مرتبط در بازه زمانی مورد مطالعه گزینش و متون مورد تحلیل معین گردید.

مطالبی که در مقالات پژوهشی شناسایی شده مطرح بود، بیشتر از قبیل آشنایی با پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه تدوین خط‌مشی عمومی بوده که غالباً از نوع تحقیقات کاربردی یا توسعه‌ای به‌شمار می‌روند و کمتر به مطالعه چارچوب‌های مفهومی تدوین خط‌مشی‌های عمومی پرداخته است؛ فلذا، داده‌های تحلیلی چندانی درباره

بازنمایی چارچوب تدوین خط‌مشی عمومی و سؤالات مطرح در این پژوهش در اختیار قرار ندادند.

کتاب‌هایی که در موضوع تدوین خط‌مشی تألیف شده‌اند، به چند گروه قابل تقسیم بودند: از لحاظ عنوان و موضوع اثر، برخی از کتاب‌ها که تعدادشان محدود و محدود است به صورت تخصصی به موضوع تدوین خط‌مشی پرداخته‌اند، و برخی دیگر ذیل موضوع و عنوان کلان فرایند خط‌مشی (گذاری) به این موضوع پرداخته‌اند. مطالب متعددی در خصوص الگوی تدوین خط‌مشی در حوزه‌های مختلف خط‌مشی، کاربرد الگوهای تدوین در مسائل مختلف و مانند آن در کتاب‌ها به چشم می‌خورد؛ و مطالب محدودتری دربارهٔ مباحث بنیادین تدوین خط‌مشی در آثار مورد توجه و بررسی قرار گرفته است که نوعاً مبتنی بر پژوهش‌ها و بررسی‌های تجربی و میدانی از یک سو، و بررسی‌های نظری پیشین، به ویژه از خاستگاه علوم سیاسی یا علوم اداری و رفتاری، از سوی دیگر، شکل گرفته و تألیف شده‌اند.

پس از گردآوری و غربالگری منابع، متون منتخب به‌دقت مطالعه و مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تحلیل مضمون (عابدی جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ‌زاده، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۰) که روشی کارآمد برای شناخت و بیان الگوهای موجود در داده‌های کیفی گردآوری‌شده در این پژوهش، یعنی «دیدگاه‌های معاصر فرایند خط‌مشی»، به‌شمار می‌رود، انجام پذیرفت. پس از کدگذاری نکات مربوط به چگونگی تدوین خط‌مشی در نظریه‌های مختلف، تحلیل ادبیات موضوع تا دستیابی به «اشباع نظری» ادامه یافت؛ اشباع نظری در این پژوهش تا جایی پیش رفت که از یک سو، تحلیل‌ها به مضامین مشترک و تکرارشونده در تمامی دیدگاه‌ها رسید و مفهوم تازه‌ای یافت نشد، و از سوی دیگر، به مفاهیمی دست یافت که با وجود تفاوت‌های مطرح در ابعاد سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جوامع، همه‌جا دربارهٔ «تدوین» قابل مشاهده باشند.

در فرایند تحلیل مضمون، اولین گام، شناسایی مضامین پایه، یعنی نکات کلیدی دربارهٔ چارچوب فرایند «تدوین» بود. سپس، با تلخیص مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده، یعنی ابعاد و عناصر تبیین‌شدهٔ چارچوب تدوین در دیدگاه‌های مختلف، حاصل شد. در نهایت، با تحلیل و ترکیب مضامین سازمان‌دهنده، مضامین فراگیر و پرسش‌های اساسی

ناظر به این مفاهیم که چارچوب تدوین خط‌مشی‌های عمومی را در موقعیت‌های گوناگون تبیین می‌کنند، شناسایی و استخراج شدند. خروجی نهایی این فرایند، استخراج مضامین پایه و ترکیب آنها در قالب پنج گونه پرسش کلیدی (پیدایش، کنشگران، محتوا، فن / تکنیک و...) بود که شاکله اصلی چارچوب مفهومی این پژوهش را شکل دادند.

جدول (۲): فرایند (گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌های) پژوهش

مراحل پژوهش	مؤلفه روش‌شناختی پژوهش	شرح فرایندی اقدامات پژوهش
طراحی پژوهش	رویکرد پژوهش	کیفی با رویکرد فراترکیب
	روش تجزیه و تحلیل پژوهش	تحلیل مضمون
	هدف پژوهش	اکتشافی توصیفی
جست‌وجوی منابع	کلیدواژه‌های جستجو	تدوین خط‌مشی (عمومی)، فرایند خط‌مشی (عمومی)، خط‌مشی‌گذاری (عمومی)
	پایگاه‌های مورد جستجو	اسکاپوس، ساینس دایرکت، گوگل اسکولار، مگیران و ...
	بازه زمانی جستجو	ده سال گذشته تا زمان انجام پژوهش (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۴)
گزینش منابع	معیار ورود	تمرکز بر بسط نظری چارچوب تدوین
	معیار خروج	فقدان غنای نظری و عدم ارتباط با مفهوم تدوین
تحلیل و کدگذاری	واحد تحلیل	گزاره‌ها و پاراگراف‌های متون منتخب که دلالت بر «چارچوب تدوین خط‌مشی» دارند
	ابزار تحلیل (نرم‌افزار)	کدگذاری دستی با استفاده از جداول و کاربرگ‌های اکسل
	منطق و روند کدگذاری	۱. مضامین پایه (کدگذاری باز): استخراج مستقیم مفاهیم و نکات کلیدی از متن منابع
		۲. مضامین سازمان‌دهنده (کدگذاری محوری): تجمیع و تقلیل کدهای پایه بر اساس شباهت معنایی و منطق ابعاد «چارچوب»
		۳. مضامین فراگیر (تم‌های اصلی): انتزاع نهایی دسته‌ها به پنج پرسش کلیدی تدوین خط‌مشی

مراحل پژوهش	مؤلفه روش شناختی پژوهش	شرح فرایندی اقدامات پژوهش
اعتبار و کفایت	کنترل سوگیری و اعتبار یافته‌ها	استفاده از مقایسه مستمر داده‌ها و مستندسازی دقیق مسیر تحلیل
	کفایت داده‌ها	رسیدن به اشباع نظری (تکرار شوندگی مفاهیم و عدم کشف بُعد جدید در متون)

منبع: یافته‌های تحقیق

۳. یافته‌های پژوهش

در مرحله تحلیل داده‌ها، مطالب گردآوری شده از دیدگاه‌های مختلف فرایند خط‌مشی از منابع گزینش شده، تجزیه و تحلیل شدند؛ به گونه‌ای که در آغاز نکات کلیدی درباره چارچوب فرایند «تدوین» از دیدگاه‌های مختلف استخراج و در جدول شماره (۱) بیان گردید. سپس، این نکات کدگذاری شد و پس از بازنگری چند مرحله‌ای این کدها، شبکه مضامین ترسیم شد (جدول‌های شماره ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸). با تحلیل نکات مختلف مطرح در دیدگاه‌های گوناگون فرایند خط‌مشی، مفاهیم مطرح در تبیین چارچوب «تدوین»، در پنج مفهوم فراگیر قابل احصا شدند. این مفاهیم و پرسش‌های محوری ناظر به آنها که ترکیب‌های اصلی حاصل از تحلیل هستند، عبارتند از: «پیدایش»، یعنی تدوین از کجا و چگونه پدید می‌آید؟؛ «کنشگران»، یعنی چه کسانی در تدوین نقش ایفا می‌کنند؟؛ «محتوا»، یعنی چه چیزی تدوین (فرموله) می‌شود؟؛ «فن»، یعنی تدوین چگونه صورت می‌گیرد؟؛ و «زمینه»، یعنی تدوین در چه زمینه‌ای شکل می‌گیرد؟.

جدول (۳): فرایند کدگذاری و تحلیل داده‌های گردآوری شده و ترکیب مضامین

مراحل تحلیل	شرح فرایندی تحلیل	جدول
کدگذاری باز	مرور مهم‌ترین دیدگاه‌های معاصر در تبیین فرایند خط‌مشی از منابع منتخب	دیدگاه‌های هشت‌گانه
	استخراج نکات کلیدی درباره چارچوب فرایند «تدوین» از دیدگاه‌های مختلف	جدول شماره (۱)
	استنباط مضامین پایه درباره چارچوب تدوین خط‌مشی‌های عمومی	ستون سوم در جداول پنج‌گانه

مراحل تحلیل	شرح فرایندی تحلیل	جدول
کدگذاری محوری	دسته‌بندی مضامین پایه در قالب بیان گونه‌های مختلف از یک مفهوم	ستون سوّم در جداول پنج‌گانه
	عنوان‌گذاری مفهوم مذکور به عنوان مضامین سازمان‌دهنده	ستون دوّم در جداول پنج‌گانه
مضامین اصلی	ترکیب مضامین سازمان‌دهنده به صورت پرسش‌های اساسی تشکیل‌دهنده یک «چارچوب»	ستون دوّم در جداول پنج‌گانه
	عنوان‌گذاری مضامین فراگیر متناسب با پرسش‌های کلیدی یک «چارچوب»	ستون اوّل در جداول پنج‌گانه
	تبیین و تفسیر پرسش‌های کلیدی ناظر به مضامین فراگیر	توضیحات تکمیلی ذیل جداول

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۱. بحث

با تجزیه و تحلیل ادبیات موضوع مشاهده شد درحالی‌که هر یک از دیدگاه‌ها در تبیین چارچوب تدوین خط‌مشی بینش منحصر به فردی ارائه می‌دهند، همه آنها - گفته یا ناگفته، خواسته یا ناخواسته - پاسخ به مجموعه‌ای مشترک از پرسش‌های زیربنایی را در چگونگی فراوری بدیل‌های جایگزین خط‌مشی مرتبط با مسأله عمومی مد نظر داشته‌اند که هریک از آن پنج پرسش حاکی از مضامین فراگیر شناسایی شده در تبیین چارچوب تدوین خط‌مشی هستند و هسته اصلی آن را تشکیل می‌دهند. در ادامه، هر یک از این مفاهیم کلیدی و پرسش‌های متناظر آنها به عنوان مضمون فراگیر مورد بحث قرار می‌گیرد.

۳-۱-۱. «پیدایش»: «تدوین» از کجا و چگونه پدید می‌آید؟

جدول (۴): شبکه مضامین «چارچوب تدوین خط‌مشی»؛ مضمون فراگیر «پیدایش»

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
پیدایش	تعریف مسأله	شناسایی مسأله و تنظیم دستور کار	مدل مراحل
	توسعه گزینه‌های خط‌مشی	جریان توسعه گزینه‌های خط‌مشی در تعقیب مسائل	چارچوب جریانات چندگانه

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
		بررسی فنی و سیاسی ایده‌های خط‌مشی	
		بررسی گزینه‌های خط‌مشی موجود در سطح فراملی	اشاعه و نوآوری خط‌مشی
	تغییر در ذهنیت کنشگران خط‌مشی	تعدیل یا تغییر باورهای ثانویه و باورهای هسته خط‌مشی	چارچوب ائتلاف مدافع
		تغییرات ناگهانی در زیرسیستم خط‌مشی	
		برجسته کردن بُعد متفاوتی در تصویر غالب خط‌مشی	نظریه تعادل گسسته
	شکل‌گیری موقعیت تعامل	شکل‌گیری تعامل پیچیده عوامل زمینه‌ای خط‌مشی	چارچوب تحلیل و توسعه نهادی
		شکل‌گیری کنش و تعامل سیاسی بازیگران خط‌مشی	
	برساختن عناصر اجتماعی و سیاسی خط‌مشی	برساختن جمعیت‌های هدف خط‌مشی	نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
		شکل‌گیری روایت‌های خط‌مشی	چارچوب روایتی خط‌مشی
		ساختاردهی فرایندهای سیاسی توسط خط‌مشی‌های گذشته	نظریه بازخورد خط‌مشی

منبع: یافته‌های تحقیق

مدل مرحله‌ای که ساده‌ترین روایت از پیدایش تدوین را ارائه می‌دهد، فرایندی را به تصویر می‌کشد که با «شناسایی مسأله» آغاز می‌شود و القا می‌کند که خط‌مشی‌گذاران می‌توانند مسائل را شناسایی کرده و به‌طور نظام‌مند آنها را در دستور کار قرار بدهند. چنانکه در دیدگاه‌های معاصر تبیین می‌شود در واقع، عمل «تعریف مسأله» که با عنوان دستورکارگذاری شهرت یافته، فراتر از یک عمل ساده شناسایی بوده و صرفاً یک مقدمه فنی و بی‌طرف برای تدوین نیست، بلکه عملی راهبردی و سیاسی و ارزش‌محور و به‌طور

جدایی‌ناپذیری آمیخته است با عمل پیشنهاد راه‌حل؛ قدرت کنترل تعریف مسأله، در نهایت قدرت کنترل جهان پاسخ‌های قابل قبول است.

این همگرایی دیدگاه‌های معاصر در تبیین پیدایش تدوین، یک پویایی حیاتی را در تدوین خط‌مشی آشکار می‌کند: این فرایند، یک فرایند حل مسأله بی‌طرفانه در پاسخ به مسائل از پیش موجود نیست؛ بلکه، فعالیت اصلی تدوین، مبارزهٔ سیاسی برای شکل دادن به ذهنیت‌هاست؛ یعنی، فرایند پیدایش تدوین شامل مبارزه بر سر تصاویر، روایت‌ها و دسته‌بندی‌های اجتماعی است. برای نمونه، «چارچوب جریان‌ات چندگانه» به صراحت فرایندی از «راه‌حل‌ها در تعقیب مسائل» را توصیف می‌کند که در آن کارآفرینان خط‌مشی با «راه‌حل‌های محبوب» خود منتظر لحظه‌ای مناسب برای پیوند دادن خط‌مشی ترجیحی خود به یک مسأله برجسته هستند. «چارچوب روایتی خط‌مشی» نیز نشان می‌دهد که چگونه راه‌حل مورد نظر بخش جدایی‌ناپذیری از روایتی است که از همان ابتدا تعریف مسأله را در دل خود دارد. «چارچوب ائتلاف مدافع» نشان می‌دهد که باورهای اصلی یک ائتلاف هم درک مسأله و هم راه‌حل‌های ترجیحی را به‌عنوان یک بستهٔ یکپارچه دربرمی‌گیرد.

۱-۲-۳. «کنشگران»: چه کسانی در «تدوین» نقش ایفا می‌کنند؟

جدول (۵): شبکهٔ مضامین «چارچوب تدوین خط‌مشی»؛ مضمون فراگیر «کنشگران»

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
کنشگران	کنشگران رسمی و غیررسمی	تعامل‌کنندگان در یک موقعیت کنش خط‌مشی	چارچوب تحلیل و توسعهٔ نهادی
		بازیگران رسمی یا دولتی؛ مقامات سیاسی و دولتی، کارکنان و کارشناسان نظام اداری	چارچوب جریان‌ات چندگانه
			نظریهٔ تعادل گسسته
			نظریهٔ طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
			چارچوب روایتی خط‌مشی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
		بازیگران غیررسمی یا غیردولتی: گروه‌های مشاوره خط‌مشی، دانشگاهیان، احزاب سیاسی، اتاق‌های فکر، فعالان رسانه‌ها	نظریه بازخورد خط‌مشی
			اشاعه و نوآوری خط‌مشی
			چارچوب جریانات چندگانه
			نظریه تعادل گسسته
			نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
			چارچوب روایتی خط‌مشی
			نظریه بازخورد خط‌مشی
			اشاعه و نوآوری خط‌مشی
			چارچوب ائتلاف مدافع
			چارچوب جریانات چندگانه
	کنشگران جمعی	افراد دولتی و غیردولتی شرکت‌کننده در ائتلاف‌ها ائتلاف‌های مدافع و رقیب	
	ترویج‌کنندگان ایده‌های خاص خط‌مشی	کارآفرین خط‌مشی: آماده‌سازی و استفاده از پنجره فرصت حمایت‌کننده و ترویج‌دهنده پیشنهاد‌های مشخص خط‌مشی	
	بازیگران مسلط در یک زیرسیستم خط‌مشی	گروهی از بازیگران جدید در یک زیرسیستم خط‌مشی بازیگران مسلط بر یک زیرسیستم خط‌مشی	نظریه تعادل گسسته

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
		برساخت‌کنندگان راهبردی گروه‌های هدف خط‌مشی	نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
		برساخت‌کنندگان راهبردی روایت‌های خط‌مشی	چارچوب روایتی خط‌مشی

منبع: یافته‌های تحقیق

اگرچه یکی از تمایزهای مطرح درباره کنشگران، به‌عنوان یک نقطه شروع مفید، تمایز دولتی و غیردولتی است؛ یعنی خط‌مشی صرفاً توسط موجودیت انتزاعی «دولت» تدوین نمی‌شود و درحالی‌که تصمیم‌گیری نهایی اغلب با مقامات سیاسی است، بخش عمده کار فنی و کارشناسی تدوین توسط کارکنان دائمی نظام اداری انجام می‌شود که با دانش تخصصی و تجربه سازمانی خود، بر شکل‌گیری گزینه‌ها تأثیر قابل‌توجهی می‌گذارند (الوانی و شریف‌زاده، ۱۳۸۳، ص. ۸۲؛ Hill & Varone, 2021, pp. 177-205)، بازیگران غیررسمی نیز از جمله گروه‌های ذی‌نفع، احزاب سیاسی، اتاق‌های فکر، جامعه دانشگاهی و رسانه‌ها نقشی حیاتی و فزاینده در این فرایند دارند (Howlett & Mukherjee, 2017, pp. 14-15)؛ اما، دیدگاه‌های نوین با معرفی مشاوران خط‌مشی که شکاف بین پژوهش و خط‌مشی را پر می‌کنند، استفاده روزافزون از مشارکت‌های دولتی - خصوصی و فرایندهای «طراحی مشترک» که شهروندان را مستقیماً در تدوین درگیر می‌کند، همگی تبیین‌کننده بازیگرانی هستند که بدون اشاره به این تمایز ساده در این فرایند نقشی کلیدی دارند (Howlett & Mukherjee, 2017, pp. 11-13).

چنانکه مشاهده می‌شود نظریه‌های معاصر تبیین‌کننده این واقعیت هستند که تدوین خط‌مشی فرایندی ماشینی و محصول یک تصمیم‌گیرنده واحد نیست، بلکه در تعامل مجموعه‌ای متنوع از کنشگران شکل می‌گیرد و به‌طور قاطع از یک دیدگاه صرفاً دولت‌محور فاصله گرفته و از یک فهرست ساده از ذی‌نفعان فراتر رفته‌اند. برای نمونه، تأکید ویژه «چارچوب جریان‌ات چندگانه» بر نقش «کارآفرین خط‌مشی» است که می‌تواند فرد یا گروه کوچکی از بازیگران دولتی و غیردولتی باشد که تخصص، ارتباطات سیاسی،

پشتکار و تمایل به سرمایه‌گذاری منابع خود (زمان، انرژی، اعتبار) برای حمایت و ترویج یک پیشنهاد خط‌مشی مورد علاقه را دارند (Kingdon, 2011, p. 179): به نقل از Herweg, Zahariadis & Zohlnhöfer, 2023, pp. 32-40؛ یا «چارچوب ائتلاف مدافع» دیدگاه متفاوتی از کنشگری مبتنی بر اقدام جمعی که مجموعه‌ای از بازیگران مانند مقامات دولتی و اعضای گروه‌های ذی‌نفع که ممکن است از سازمان‌های مختلفی باشند، با مجموعه‌ای از باورهای مشترک حول یک مسأله خط‌مشی متحد شده‌اند، ارائه داده است (Nohrstedt et al., 2023, pp. 132-136)؛ یا دیدگاه «چارچوب تحلیل و توسعه نهادی» کنشگری را اساساً ساختاریافته و به واسطه نهادها مفهوم‌سازی می‌کند که بازیگران به‌عنوان «مشارکت‌کنندگان»ی شناخته می‌شوند که در یک «عرصه کنش» خاص تعامل دارند (Schlager, Edella & Villamayor-Tomas, 2023, pp. 206-208)؛ یا دیدگاه‌های ساخت اجتماعی و روایتی خط‌مشی نقش برساخت‌گرای راهبردی را برجسته می‌کنند که معمولاً خط‌مشی‌گذاران قدرتمند - با قدرتی نمادین و گفتمانی - هستند و کنشگری را نه تنها با انتخاب از میان گزینه‌ها، بلکه با شکل‌دهی فعالانه به واقعیتی که گزینه‌ها در آن در نظر گرفته می‌شوند، اعمال می‌کنند (Shanahan, Jones, Mcbeth & Radaelli, 2018, p. 174-175).

۱-۳-۳. «محتوا»: چه چیزی «تدوین» (فرموله) می‌شود؟

«محتوا» مفهومی است که بر پرسش «چه چیزی تدوین می‌شود؟» دلالت دارد؛ یعنی وقتی از محتوای تدوین یا محتوای خط‌مشی که تدوین می‌شود، سؤال می‌شود، از آنچه وارد فرایند فرمولاسیون (تدوین) شده و تغییر و تحول پیدا کرده و به محصول نهایی (مجموعه‌ای از گزینه‌های خط‌مشی) تبدیل می‌شود، سخن گفته می‌شود. چنانکه مشاهده می‌شود دیدگاه‌های مختلف درباره چستی محتوای تدوین خط‌مشی، ماهیتی چندلایه را نشان می‌دهند و درک عمیق‌تری از سطوح مختلف آن فراهم می‌کنند.

جدول (۶): شبکه مضامین «چارچوب تدوین خط‌مشی»؛ مضمون فراگیر «محتوا»

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
محتوا	گزینه‌های خط‌مشی	گزینه‌های جایگزین خط‌مشی	تمامی دیدگاه‌های مطرح
		اهداف و ابزارهای خط‌مشی	چارچوب‌های مبتنی بر مدل مراحل
		دانش و شواهد مربوط به گزینه‌های خط‌مشی	مدل مراحل
	شواهد و دانش فنی خط‌مشی	تحلیل فنی هزینه‌ها و مزایای گزینه‌های خط‌مشی	
		قواعد زیربنایی در ساختاردهی به خط‌مشی‌ها	چارچوب تحلیل و توسعه نهادی
	ایده‌های کنشگران: باورها، ارزش‌ها، هنجارها، روایت‌ها	ارزش‌ها و هنجارهای نظام سیاسی	چارچوب جریانات چندگانه
			چارچوب ائتلاف مدافع
			نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
			چارچوب روایتی خط‌مشی
			چارچوب تحلیل و توسعه نهادی
			نظریه بازخورد خط‌مشی
			اشاعه و نوآوری خط‌مشی
			چارچوب ائتلاف مدافع
		باورهای هسته عمیق: جهان‌بینی کنشگران	
		باورهای هسته خط‌مشی: راهبردها و مواضع اساسی	
		باورهای ثانویه: جزئیات ابزاری خط‌مشی	

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
		ساخت‌های اجتماعی گروه‌های هدف خط‌مشی	نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
		شخصیت‌پردازی گروه‌های هدف خط‌مشی	چارچوب روایتی خط‌مشی
		روایت‌های خط‌مشی	
		تصورهای جدید از ایده‌های نو در خط‌مشی	نظریه تعادل گسسته
	مدل‌های ذهنی کنشگران	مسیر انتخاب‌های خط‌مشی	نظریه بازخورد خط‌مشی
		میراث انتخاب‌های گذشته خط‌مشی	
		تجربه‌های فراملکی خط‌مشی	اشاعه و نوآوری خط‌مشی

منبع: یافته‌های تحقیق

چنانکه در برخی دیدگاه‌ها مشهود است، در یک لایه عملیاتی‌تر، محتوا و محصول نهایی فرایند تدوین را مجموعه‌ای از گزینه‌های خط‌مشی دانسته‌اند که از اجزای مختلفی تشکیل شده و مهم‌ترین آنها را «اهداف» و «ابزارها» برشمرده‌اند (دانش‌فرد، ۱۳۹۳، صص ۳۲-۳۳). مدل‌های صرفاً عقلایی، مانند مدل مرحله‌ای نشان می‌دهد که محتوا از تحلیل فنی هزینه‌ها و مزایا به دست می‌آید. البته، در دیدگاه‌های معاصر مشاهده می‌شود که محتوای اصلی تدوین، جزئیات فنی صرف نیستند؛ بلکه یک ساختار سیاسی هستند که برای دستیابی به اهداف برنامه‌ای و سیاسی طراحی شده‌اند (Howlett & Mukherjee, 2017, pp. 1-2).

همچنین، در دیدگاه‌های معاصر می‌توان مشاهده نمود که در لایه عمیق‌تر محتوای تدوین خط‌مشی عنصر بنیادین ایده‌ها مطرح است؛ به عبارت دیگر، «ایده‌ها» ماده خامی هستند که در فرایند «تدوین» به خط‌مشی تبدیل می‌شوند. این لایه از محتوا شامل باورها، ارزش‌ها، روایت‌ها، شواهد و دانشی است که به خط‌مشی معنا می‌بخشد. چنانکه مشاهده شد چارچوب‌های معاصر این نوع از محتوای تدوین را به‌طور متفاوتی مفهوم‌سازی

کرده‌اند. ترکیب دیدگاه‌های مختلف یک ساختار درهم‌تنیده و چندلایه از محتوای ذهنی را آشکار می‌کند. در گسترده‌ترین سطح، روایت‌های فرهنگی سطح کلان و هنجارهای نهادی توصیف شده در «چارچوب روایتی خط‌مشی» قرار دارند که مرزهای بیرونی گفتمان سیاسی را تعیین می‌کنند؛ «باورهای هسته عمیق» ائتلاف‌های «چارچوب ائتلاف مدافع» بیانگر این ارزش‌های فرهنگی بنیادین هستند؛ و «ساخت‌های اجتماعی» شناسایی شده در «نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی» کاربرد این باورهای عمیق در گروه‌های اجتماعی خاص را نشان می‌دهد.

۳-۱-۴. «فن»: «تدوین» چگونه صورت می‌گیرد؟

جدول (۷): شبکه مضامین «چارچوب تدوین خط‌مشی»؛ مضمون فراگیر «فن»

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
فن	ارزیابی عقلایی گزینه‌ها	ارزیابی عقلایی هزینه‌ها، منافع و تأثیرات گزینه خط‌مشی	مدل مراحل
		طراحی فنی گزینه‌های جایگزین خط‌مشی	اشاعه و نوآوری خط‌مشی
	مذاکره سیاسی: مصالحه بر سر جزئیات	ترکیب و اصلاح پیشنهادهای خط‌مشی	چارچوب جریانات چندگانه
		تعدیل جزئی و تدریجی خط‌مشی موجود	نظریه تعادل گسسته
		یادگیری خط‌مشی محور	چارچوب ائتلاف مدافع
	تعبیه ارزش‌های اجتماعی در معماری یک خط‌مشی	تطبیق راهبردی یک راه‌حل بر یک مسأله برجسته	چارچوب جریانات چندگانه
		رقابت سیاسی ائتلاف‌های رقیب	چارچوب ائتلاف مدافع
		ساختن روایت‌های متقاعدکننده خط‌مشی	چارچوب روایتی خط‌مشی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
	تعامل مبتنی بر زمینه‌ها	برساختن گروه‌های هدف خط‌مشی	نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
		تعامل و کنش بر اساس قواعد انتخاب خط‌مشی	چارچوب تحلیل و توسعه نهادی
		تعامل بر اساس میراث خط‌مشی‌های گذشته	نظریه بازخورد خط‌مشی
	زمینه‌سازی ایده‌های نو	به چالش کشیدن تصویر غالب خط‌مشی	نظریه تعادل گسسته
		معرفی ایده‌های نو در گزینه‌های خط‌مشی	
		وام گرفتن از حوزه‌های قضایی و سیاسی دیگر	اشاعه و نوآوری خط‌مشی

منبع: یافته‌های تحقیق

فن یا چگونگی تدوین خط‌مشی یعنی پدید آمدن، مورد مناقشه قرارگرفتن و فراوری یا منطق ارزیابی، پالایش و پیشنهاد گزینه‌های خط‌مشی به گونه‌های مختلفی در نظریه‌های فرایند خط‌مشی تبیین شده است؛ به عبارت دیگر، مفاهیم مختلفی که در دیدگاه‌های معاصر در تبیین فرایند پالایش و پیشنهاد گزینه‌های خط‌مشی شکل گرفته و مفهوم‌سازی شده‌اند، همه از یک مفهوم کلیدی و اساسی درباره تدوین سخن گفته‌اند و آن چگونگی یا فن تدوین است؛ اگرچه به تبیین‌های مختلفی پرداخته‌اند، اما، همه درباره یک مؤلفه کلیدی تدوین صورت‌بندی شده‌اند و ناظر به پرسش «تدوین چگونه صورت می‌گیرد؟»، هستند.

برای نمونه، مدل سنتی چرخه خط‌مشی فرایند تولید و بحث درباره مسیرهای اقدام را به عنوان یک مرحله نسبتاً سراسر به تصویر می‌کشد؛ در این تصویر که تقریباً تمامی دیدگاه‌های معاصر آن را به چالش کشیده و چارچوب‌های اساساً متفاوتی ارائه داده‌اند، اهداف تعریف می‌شوند، راه‌حل‌های بالقوه شناسایی می‌شوند و بر اساس ارزیابی عقلایی

هزینه‌ها، منافع و تأثیرات پیشنهاد می‌شوند (Howlett & Mukherjee, 2017, p. 132). این در حالی است که در «چارچوب جریان‌ات چندگانه» فنّ تدوین، نه یک طراحی عقلایی، بلکه یک عمل راهبردی، یعنی عمل کارآفرینانه پیوست کردن یک راه‌حل مورد علاقه و از پیش موجود به یک مسأله برجسته در یک حال و هوای سیاسی پذیراست (Howlett & Perl, 2020, p. 137).

در «نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی»، فنّ تدوین، هنر تعبیه ارزش‌های اجتماعی در معماری یک خط‌مشی است؛ یا در «چارچوب تحلیل و توسعه نهادی» فنّ تدوین به قوانین نهادی بازی بستگی دارد؛ تغییر قواعد انتخاب می‌تواند به‌طور اساسی گزینه‌های قابل اجرا را تغییر دهد؛ یا در ادبیات «اشاعه و نوآوری خط‌مشی» فنّ تدوین صرفاً مسأله مهارت سیاسی یا پیروزی ایدئولوژیک نیست؛ بلکه مسأله طراحی فنّی نیز هست و گزینه‌های جایگزین خط‌مشی اغلب اصلاً به صورت داخلی تولید نمی‌شوند. در عوض، آنها از حوزه‌های قضایی دیگر قرض گرفته، کپی یا اقتباس می‌شوند. بدین ترتیب، تقریباً تمامی مطالعات تجربی در تبیین چگونگی تدوین بیان نمودند که فرایند ارزیابی و پالایش گزینه‌ها صرفاً یک فرایند عقلایی نیست؛ ارزیابی می‌تواند علاوه بر تحلیل‌های فنّی و رسمی، شامل ملاحظات غیررسمی‌تر سیاسی، باورها و ارزش‌های بازیگران باشد و پویایی‌های قدرت، نقشی تعیین‌کننده در محدود کردن دامنه گزینه‌ها و ترجیح دادن برخی بر برخی دیگر دارند.

۱-۵-۳. «زمینه»: «تدوین» در چه زمینه‌ای شکل می‌گیرد؟

جدول (۸): شبکه مضامین «چارچوب تدوین خط‌مشی»؛ مضمون فراگیر «زمینه»

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
زمینه	نهادهای	دولت	مدل مراحل
		قواعد، هنجارها و استراتژی‌های مشترک	چارچوب تحلیل و توسعه نهادی
	محیط کلان سیاسی	عرصه سیاسی مساعد	چارچوب جریان‌ات چندگانه
		جریان سیاست	
		حال و هوای ملی	

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	خاستگاه مضمون پایه
عوامل خارجی زیرسیستم خط‌مشی		توزیع قدرت سیاسی	نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی
		مکان‌های تدوین	نظریه تعادل گسسته
		محیط سیاسی	چارچوب روایتی خط‌مشی
			چارچوب ائتلاف مدافع
		عوامل نسبتاً پایدار سیستم خط‌مشی	
		شوک‌های خارجی به زیرسیستم خط‌مشی	
		میراث خط‌مشی‌ها	نظریه بازخورد خط‌مشی
		فرایند خط‌مشی	
		تجربیات خط‌مشی گذشته دیگر حوزه‌های سیاسی	اشاعه و نوآوری خط‌مشی

منبع: یافته‌های تحقیق

مفهوم «زمینه» با دلالت بر پرسش اساسی «تدوین در چه زمینه‌ای شکل می‌گیرد؟»، در دیدگاه‌های نظری معاصر با تبیین عوامل زمینه‌ای گوناگون مطالعه شده است. این دیدگاه‌ها پرداختن به موضوعاتی مانند این که تدوین خط‌مشی در کجا رخ می‌دهد، قواعد و عرصه‌های نهادی حاکم بر تدوین کدامند، چه منابع و ساختارهایی فرایند تدوین را شکل می‌دهند و برخی اقدامات را محدود و برخی دیگر را امکان‌پذیر می‌سازند و فرایند تدوین چگونه توسط میراث و اثرات بازخورد خط‌مشی‌های گذشته شکل می‌گیرد، تدوین را نه به عنوان مجموعه فعالیت‌های فنی در خلأ، بلکه به عنوان یک عرصه پویا و اغلب مناقشه‌آمیز به تصویر می‌کشند که در آن قدرت سیاسی، ساخت‌های اجتماعی و نیروهای ثبات و تغییر با هم برخورد می‌کنند.

اندیشمندان در چارچوب دیدگاه‌های مختلف عوامل مختلفی را به عنوان عوامل زمینه‌ای اثرگذار در فرایند تدوین تبیین نموده و توسعه داده‌اند. برای نمونه، بامگارتنر و جونز (۱۹۹۱) مفهوم «مکان‌های اقدام خط‌مشی» را برای اشاره به عرصه‌های نهادی که

در آنها تصمیمات معتبر اتخاذ می‌شود، به کار می‌برند؛ مانند ادارات دولتی، جلسات هیأت دولت، اتاق‌های فکر و حتی دادگاه‌ها (به نقل از Dye, 2017, p. 33). «چارچوب تحلیل و توسعه نهادی» نظام‌مندترین زبان را برای تحلیل زمینه نهادی ارائه و در هسته خود، «نهادها» را به صورت «قواعد، هنجارها و استراتژی‌های مشترک» که تعامل انسانی را ساختار می‌دهند و «تدوین» را به عنوان فرایندی که در یک «عرصه کنش» رخ می‌دهد، مفهوم‌سازی نموده که توسط مجموعه‌ای از «قواعد» ساختار یافته است (Schlager & Villamayor-Tomas, 2023, p. 206).

همچنین، برای نمونه دیگر، «نظریه طراحی خط‌مشی و ساخت اجتماعی» فرض می‌کند که طراحی‌های خط‌مشی فقط توسط خط‌مشی‌های گذشته شکل نمی‌گیرند، بلکه به صراحت برای مهندسی خط‌مشی‌های آینده ساخته می‌شوند (Ingram, Schneider & deLeon, 2007, p. 96). «چارچوب جریان‌ات چندگانه» عنصر «زمینه» را با مفهوم‌پردازی «جریان سیاست»^{۴۴} برای به تصویر کشیدن محیط کلان سیاسی تبیین می‌کند که تلاقی نیروهای قدرتمند، اما اغلب ناملموسی مانند «حال و هوای ملی»^{۴۵} احساسات عمومی غالب) و تغییرات ناشی از انتخابات در کنترل دولت یا مجلس است که باز یا بسته شدن پنجره‌های فرصت محصول این زمینه ساختاری است (Herweg, Zahariadis & Zohlhöfer, 2023, p. 35). «چارچوب ائتلاف مدافع» بین عوامل نسبتاً پایدار سیستم مانند ساختار قانون اساسی و ارزش‌های بنیادین اجتماعی و رویدادهای پویایی مانند تغییرات عمده اقتصادی، جنگ‌ها یا تغییرات قابل توجه در افکار عمومی باشد که از خارج از زیرسیستم خط‌مشی سرچشمه می‌گیرند و می‌توانند شوک‌هایی^{۴۶} را بر فرایند تدوین وارد کنند، تمایز قائل می‌شود (Cairney, Paul and Heikkila, 2023, p. 309).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در پژوهش حاضر با توجه به ناشناخته بودن و کمتر مورد مطالعه قرار گرفتن موضوع «تدوین خط‌مشی‌های عمومی»، کوشش شد تا با توسعه یک «چارچوب مفهومی» زمینه گسترش مطالعات درباره موضوع «تدوین» فراهم شود. برای این منظور، با رویکردی استقرایی با مقایسه و واکاوی دیدگاه‌های نظری در گونه‌های مختلف «تدوین خط‌مشی»، مفاهیم کلیدی و مضامین فراگیر آن شناسایی شد تا چارچوبی توسعه داده شود که با طرح

یک مجموعه منسجم از پرسش‌های اساسی متمایزکننده یک گونه از گونه دیگر تدوین خط‌مشی و با تحلیل عمیق پرسش‌های ناظر به مفاهیم کلیدی شکل می‌گیرد؛ پرسش‌هایی که کلیدی‌ترین مشخصه را درباره مفاهیم کلیدی تدوین خط‌مشی مورد توجه قرار می‌دهد. این پژوهش نشان داد این مفاهیم و پرسش‌های ناظر به هریک از آنها، ساختاری یکپارچه برای تحلیل این مرحله حیاتی از خط‌مشی فراهم می‌کنند و پاسخ به هر یک از آن پرسش‌ها، مفهومی کلیدی و لایه‌ای از چارچوب تدوین خط‌مشی‌های عمومی را آشکار می‌سازد. این پرسش‌های اساسی در راستای شناسایی الگوهای موفق در سیره گذشتگان، از زاویه پرسش از بازیگران محوری و تعیین‌کننده در فرایند خط‌مشی، بازشناسی و بیان می‌شود:

الف) بر اساس آنچه در تحلیل دیدگاه‌های سنتی و معاصر آشکار می‌شود، پیدایش تدوین لزوماً به‌طور سنتی و مطابق با الگوی مرحله‌ای چرخه خط‌مشی، پس از مطرح شدن مسأله عمومی و قرار گرفتن آن در دستور کار پدید نمی‌آید؛ بلکه اغلب عمل «تولید و پیشنهاد راه‌حل» با عمل «تعریف یک مسأله» همزمان شده و گاهی بر آن پیشی گرفته است؛ به عبارتی، اساساً می‌توان فرایند تدوین را به صورت مستقل از فرایند تعریف مسأله مورد بررسی قرار داد؛ چنانکه بیان شد، چگونگی تعریف یا ساختاردهی مسأله بیش از اینکه بر مبدأ پیدایش تدوین دلالت داشته باشد، بر ماهیت و دامنه راه‌حل‌ها یا گزینه‌های جایگزین قابل قبول اثرگذار است؛ به عبارت دیگر، اگرچه مطالعه تعریف مسأله از باب پیدایش تدوین تصور شده است، اما، در واقع از این باب اهمیت پیدا می‌کند که تعریف مسأله بر پیشبرد «تدوین» اثرگذار است، نه بر پیدایش «تدوین». لذا، تعریف مسأله در پیشبرد «تدوین» کمتر به تحلیل عینی مسأله و بیشتر به عمل سیاسی جلب توجه مربوط می‌شود. بنابراین، پرسش اساسی پیدایش تدوین را می‌توان از آغاز تدوین، به چگونگی آغاز تدوین و تعریف مسأله سوق داد و به صورت ذیل صورت‌بندی نمود که: «یک وضعیت اجتماعی شایسته مداخله نظام سیاسی حاکم چگونه مورد توجه قرار می‌گیرد و چارچوب‌بندی می‌شود؟».

ب) همان‌گونه که بیان شد، پاسخ به اینکه «چه کسانی در تدوین مشارکت می‌کنند؟» از یک اشاره کلی به «خط‌مشی‌گذاران» دقیق‌تر است؛ از یک سو، هردو گونه متنوع

بازیگران رسمی و غیررسمی در فرایند تدوین را دربردارد، و از سویی دیگر، گروه بازیگرانی که در تدوین یک خط‌مشی در یک مقطع زمانی درگیر هستند، تا حدی محصول اثرات بازخورد خط‌مشی‌های تصویب‌شده در گذشته‌اند؛ لذا، با توجه به تنوع و طیف گسترده بازیگرانی که در موقعیت‌های مختلف «تدوین» حضور دارند، می‌توان گفت پرسش اساسی کنشگران در واقع، پرسش از چگونگی ایفای نقش کنشگران گوناگون در فرایند تدوین است که می‌توان به صورت ذیل تقریر کرد: «ذی‌نفعان متعدّد چگونه در فرایند تدوین نقش ایفا می‌کنند؟».

پ) در تحلیل دیدگاه‌های مختلف مشاهده شد، به سادگی نمی‌توان گفت آنچه تدوین می‌شود، اهداف و ابزارهای خط‌مشی‌اند؛ بلکه محتوای خط‌مشی آن چیزی است که در طول فرایند تدوین به طور قابل توجهی دچار دگرگونی می‌شود و پرسش اساسی محتوای تدوین، پرسش از آن متغیری است که در طول این فرایند، فرموله می‌شود، لباس خط‌مشی به خود می‌پوشد و به گزینه‌های پیشنهادی خط‌مشی تبدیل می‌شود. چنانکه تبیین شد محتوای خط‌مشی در لایه بنیادین، ترکیبی از ایده‌ها و شواهد متأثر از آنها هستند که به خط‌مشی محتوا و معنا می‌بخشند. بنابراین، پرسش از آن ایجاب می‌کند که تحلیلگر تعیین کند چه نوع ایده‌هایی در یک فرایند تدوین معین بیشترین تأثیر را دارد: آیا بازیگران در حال بحث در مورد جهان‌بینی‌ها هستند، یا از فهرست گزینه‌های فنی موجود انتخاب می‌کنند، یا برای کنترل یک داستان واحد می‌جنگند؟ به عبارت دیگر، پرسش اساسی محتوا صرفاً این نیست که چه چیزی تدوین می‌شود، بلکه این گونه صورت‌بندی می‌شود که: «چه ایده‌هایی در شکل دادن به محتوای خط‌مشی در ساختن باورها، گزینش شواهد یا تفسیر آنها، یا دفاع از یک روایت دخالت داده می‌شوند؟».

ت) پرسش «فن» محوری‌ترین پرسش درباره چارچوب تدوین خط‌مشی است. تبیین شد که تدوین در انواع گونه‌های آن جز این نیست که گزینه‌های خط‌مشی مورد مناقشه قرار می‌گیرد و طرح می‌گردد و آنچه تفاوت ایجاد می‌کند چگونگی تعامل بازیگران در ترجیح و تطبیق گزینه‌هاست که بر اساس چه استدلال‌ها، روایت‌ها، یا چارچوب‌بندی‌هایی باشد؛ یعنی نظام ارزش‌گذاری بازیگران برای فراوری و پیشنهاد گزینه‌های خط‌مشی در ارتباط با مسأله عمومی است. بر این اساس، می‌توان گفت پرسش اساسی فن تدوین از

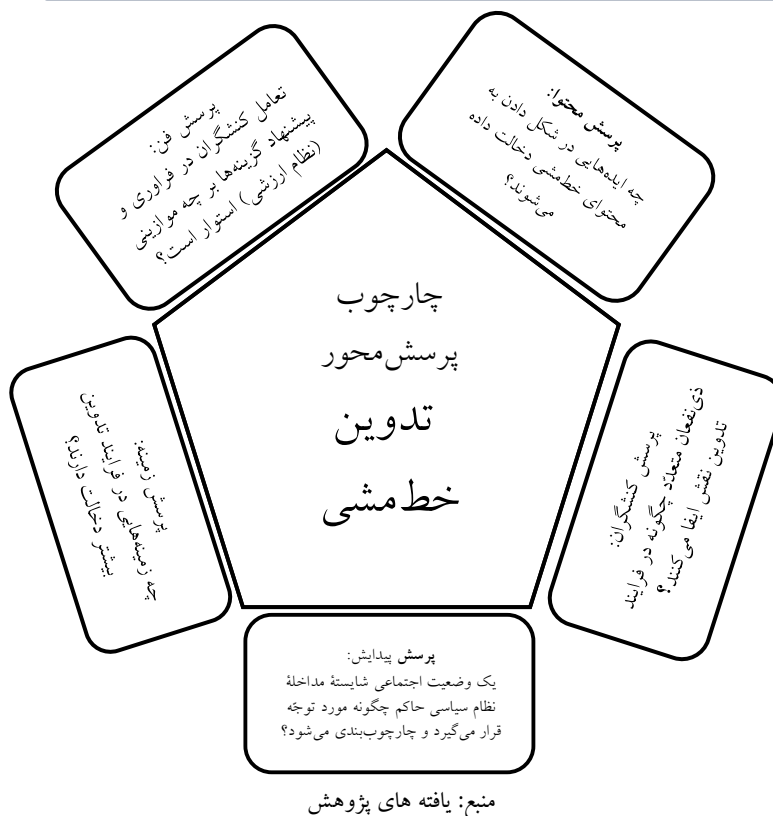
زاویه کنش بازیگران، پرسش از «ارزش‌ها» و چگونگی ترجیح آنها است؛ یعنی ارزش‌ها در فرایند «تدوین» چگونه شناسایی می‌شوند و تخصیص پیدا می‌کنند؟ یا به عبارت دیگر، در انواع گونه‌های مختلف تبیین‌شده «تدوین»، در واقع، یک فعالیت شکل می‌گیرد و آن ترجیح یا تطبیق یا تعدیل گزینه‌های خط‌مشی، یعنی جای دادن و امتیاز دادن ارزش‌ها بر یکدیگر در پالایش و طرح گزینه‌هاست، و می‌توان پرسش اساسی فن تدوین را به صورت ذیل تقریر نمود که: «چگونه و با چه نظام ارزشی (سازمان باورها، اندیشه‌ها و دانش بازیگران) گزینه‌های خط‌مشی فرآوری و پیشنهاد صورت می‌گیرد؟» یا «تعامل کنشگران در فرآوری و پیشنهاد گزینه‌ها بر چه موازینی (نظام ارزشی) استوار است؟».

ث) از بیان دیدگاه‌های معاصر تبیین شد که فعالیت‌های کنشگران در تدوین خط‌مشی‌های عمومی در خلأ رخ نمی‌دهد؛ بلکه عمیقاً تحت تأثیر محیط گسترده‌تری که در آن پدید می‌آید، شکل می‌گیرد و هدایت می‌شود؛ عوامل زمینه‌ای مختلفی از قبیل نهادها یا قواعد رسمی برشمرده شد که با تفاوت در آنها، گونه‌های متفاوتی از تدوین به وجود می‌آید و «زمینه» تدوین یک پس‌زمینه یکپارچه نیست؛ بلکه یک مجموعه پویا و همپوشان از عرصه‌های تو در تو - زیرسیستمی، کلان سیاسی و بین‌حوزه‌ای - است که بازیگران باید به‌طور استراتژیک در آن حرکت کنند؛ بنابراین، «تدوین خط‌مشی» یک بازی چندسطحی است که به‌طور هم‌زمان در این زمینه‌های مختلف و به هم پیوسته انجام می‌شود و این فرایند به جای آن که صرفاً توسط رویه‌های برنامه‌ریزی شده آغاز شود، چنانکه بررسی ادبیات موضوع نشان داد، می‌تواند از واکنش به رویدادها، جریان‌های ایدئولوژیک و بازخورد از خط‌مشی‌های گذشته کلید بخورد. بر این اساس، پرسش اساسی زمینه را از زاویه مداخله فعال کنشگران می‌توان این گونه بیان نمود که «کنشگران بیشتر تحت تأثیر چه زمینه‌هایی قرار می‌گیرند؟ یا وزن زمینه‌های مختلف در فرایند تدوین، چه میزان است؟»؛ یا «کنشگران چه زمینه‌هایی را در فرایند تدوین بیشتر دخالت می‌دهند؟».

پرسش‌های مربوط به این پنج بُعد نشان‌دهنده یک توالی خطی نیستند، بلکه یک سیستم عمیقاً به هم پیوسته هستند. بازیگران درگیر (کنشگران) و ایده‌های آنها (محتوا) تعیین می‌کنند که یک مسأله چگونه چارچوب‌بندی شود (پیدایش)؛ این چارچوب‌بندی، به نوبه خود، در یک فرآوری ارزش‌یابانه مجموعه‌ای از ابزارها را به عنوان ابزارهای

مناسب پیشنهاد می‌کند (فن)، اما این فرآوری و انتخاب بین آنها در نهایت توسط عوامل سیاسی و اجتماعی (زمینه) محدود می‌شود. بنابراین، یک تحلیل جامع از چارچوب تدوین خط‌مشی عمومی باید این ارتباطات پیچیده را ردیابی کند و بپذیرد که «معماری خط‌مشی»، محصول تعامل پویا بین هر پنج بُعد است که یک «چارچوب» مفهومی را بازنمایی می‌کند (شکل شماره (۱)).

شکل (۱): چارچوب پرسش محور تدوین خط‌مشی

یادداشت‌ها

1. Ostrom, Elinor
2. Brewer, Garry D.; Jones, Charles
3. Policy cycle
4. Agenda setting
5. Decision-making

6. Policy implementation
7. Policy evaluation
8. The Stages Model
9. legitimation
10. Multiple Streams Framework - MSF
11. Policy stream
12. Softening-up
13. Advocacy Coalition Framework - ACF
14. Policy-oriented learning
15. Secondary beliefs
16. Policy core beliefs
17. Punctuated Equilibrium Theory - PET
18. Stability
19. Policy monopolies
20. Institutional Analysis and Development - IAD
21. Action arena
22. Action situation
23. Rules-in-use
24. Policy Design and Social Construction - PDSC
25. Target populations
26. Narrative Policy Framework - NPF
27. Policy narratives
28. Setting
29. Characters
30. Plot
31. Moral
32. Policy Feedback Theory - PFT
33. Path-dependent
34. De novo
35. lock-in effects
36. Policy Diffusion and Innovation
37. learning
38. Competition
39. Coercion
40. Socialization; Imitation
41. Meta-Analysis
42. Theme Analysis
43. Ideas
44. Politics Stream
45. The National Mood
46. External Shocks

کتابنامه

- الوانی، سیدمهدی و شریف‌زاده، فتاح (۱۳۸۵). *فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- دانایی‌فرد، حسن (۱۳۹۵). *گفتارهایی جدید در خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- دانایی‌فرد، حسن و عباسی، طیه (۱۳۹۶). *نظریه‌های تغییر خط‌مشی عمومی کاربردهای آن در ایران*. تهران: مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- دانش‌فرد، کرم‌الله (۱۳۹۲). *مبانی خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: نیاز دانش.
- دانش‌فرد، کرم‌الله (۱۳۹۳). *فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: صفار.
- عابدی‌جعفری، حسین؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین. *اندیشه مدیریت راهبردی*. ۵ (۲). ۱۹۸-۱۵۱.
- شریف‌زاده، فتاح و معدنی، جواد (۱۳۹۶). *مفاهیم اساسی و پیشرفته دانش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: قلم همت.
- صیاد، سعید (۱۳۹۸). *مطالعه خط‌مشی عمومی مفاهیم، رویکردها، مدل‌ها و فرایند*. تهران: شهر آشوب.
- قلی‌پور، رحمت‌الله و غلام‌پورآهنگر، ابراهیم (۱۳۸۹). *فرایند سیاست‌گذاری عمومی در ایران*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- قلی‌پور، رحمت‌الله و فقیهی، مهدی (۱۳۹۳). *سیاست‌گذاری و تحلیل سیاست‌های عمومی*. تهران: مهکامه.
- کمالی، یحیی (۱۳۹۶). *روش‌شناسی فراترکیب و کاربرد آن در سیاست‌گذاری عمومی*. فصلنامه سیاست. ۳ (۴۷). ۷۳۶-۷۲۱.
- منوریان، عباس و گلشن، ابراهیم (۱۳۹۴). *مطالعه خط‌مشی عمومی: چرخه‌های خط‌مشی و زیرنظام‌های خط‌مشی*. تهران: مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- Althaus, C. & Ball, S., Bridgman, P., Davis, G. & Threlfall, D. (2023). *The Australian policy handbook: A practical guide to the policymaking process*. Routledge.
- Baumgartner, Frank R., Jones, Bryan D. and Mortensen, Peter B. (2023). *Punctuated Equilibrium Theory: Explaining Stability and Change in Public Policymaking*. In Weible, Christopher M. (Eds.). *Theories of the policy process (5th ed.)*. Routledge.

- Birkland, Thomas A. (2007). Agenda Setting in Public Policy. In Fischer, F. et al. (Eds.). *"Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods"*. Taylor & Francis.
- Birkland, Thomas A. (2020). *An Introduction to Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making (5th ed.)*. Routledge.
- Blomquist, William (2007). The Policy Process and Large-N Comparative Studies. In Sabatier, Paul A. (Eds.). *"Theories of the Policy Process"*. Westview Press.
- Cairney, P. (2019). *Understanding public policy: Theories and issues (2th ed.)*. Macmillan Education.
- Cairney, Paul and Heikkila, Tanya (2023). How Should We Compare Theories of the Policy Process. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Chen, Catherine, Weible, Christopher M., Heikkila, Tanya, & Kagan, J. A. (2023). Comparing and analyzing policy formulation of proposed and final public policies. *International Review of Public Policy*. 5 (2). 141–158.
- Dye, Thomas R. (2017). *Understanding public policy (15th ed.)*. Pearson.
- Hill, Michael J. & Varone, Frédéric (2021). *The Public Policy Process (8th ed.)*. Routledge.
- Howlett, Michael, & Mukherjee, Ishani (2017) (a). Policy advice: The problem of evidence-based policy. In Mukherjee, Ishani & Howlett, Michael (Eds.). *"The policy analyst's handbook: Rationalizing the policy process"* (pp. 1-17). Taylor & Francis.
- Howlett, Michael & Mukherjee, Ishani (2017) (b). Policy formulation: where knowledge meets power in the policy process. In Howlett, M. & Mukherjee, Ishani (Eds.). *"Handbook of policy formulation"*. Edward Elgar Publishing.
- Howlett, Michael & Mukherjee, Ishani (2021). Policy formulation styles: Policy design and non-design. In Howlett, Michael & Tosun, Jale (Eds.). *"the Routledge handbook of policy styles"*. Routledge.
- Howlett, Michael, Ramesh, M., & Perl, Anthony (2020). *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems (4th ed.)*. Oxford University Press.
- Ingram, H., Schneider, A. L., & deLeon, P. (2007). Social construction and policy design. In Sabatier, Paul A. (Eds.). *"Theories of the policy process (2nd ed., pp. 93-126)"*. Westview Press.
- Jann, Werner and Wegrich, Kai (2007). Theories of the Policy Cycle. In Fischer, F. et al. (Eds.). *"Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods"*. Taylor & Francis.
- Jones, Michael D., Smith-Walter, Aaron, McBeth, Mark K. and Shanahan, Elizabeth A. (2023). *The Narrative Policy Framework*.
- Jordan, A. & Turnpenny, J. (2015). *The tools of policy formulation: Actors, capacities, venues and effects*. Edward Elgar Publishing Limited.

- Jorgensen, Paul (2017). The politics of policy formulation: overcoming subsystem dynamics. In Howlett, M. & Mukherjee, Ishani (Eds.). *"Handbook of policy formulation"*. Edward Elgar Publishing.
- Khajeheian, Datis (2018). Qualitative Methods in Media Entrepreneurship Research: Clarification of the terms Framework, Model and Pattern. *administer (AD-minister)*. 34 (January – June). 13–32.
- Mettler, Suzanne and SoRelle, Mallory E. (2023). Policy Feedback Theory. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Nohrstedt, Daniel, Ingold, Karin, Weible, Christopher M., Koebele, Elizabeth A., Olofsson, Kristin L., Satoh, Keiichi and Jenkins-Smith, Hank C. (2023). The Advocacy Coalition Framework: Progress and Emerging Areas. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Peters, B. Guy (2021). *Advanced introduction to public policy*. Edward Elgar Publishing.
- Porto de Oliveira, Osmany, Romano, Giulia C., Volden, Craig and Karch, Andrew (2023). Policy Diffusion and Innovation. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Sabatier, Paul A. (2007). The Need for Better Theories. In Sabatier, Paul A. (Eds.). *"Theories of the policy process"*. Westview Press.
- Schlager, Edella and Villamayor-Tomas, Sergio (2023). The IAD Framework and Its Tools for Policy and Institutional Analysis. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Shafritz, Jay M. & Borick, Christopher P. (2008). *Introducing Public Policy*. Longman Pearson.
- Shanahan, Elizabeth A., Jones, Michael D., Mcbeth, Mark K. and Radaelli, Claudio M. (2018). The Narrative Policy Framework. In Weible, Christopher M. & Sabatier, Paul A. (Eds.). *"Theories of the Policy Process (4th ed.)"*. Routledge.
- Sidney, Mara S. (2007). Policy Formulation: Design and Tools. In Frank Fischer et al. (Eds.). *"Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods"* (pp. 79-87). Taylor & Francis.
- Tosun, Jale and Workman, Samuel (2023). Struggle and Triumph in Fusing Policy Process and Comparative Research. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Turnpenny, John R., Jordan, Andrew J., Benson, David and Rayner, Tim (2015). The tools of policy formulation: an introduction. In Jordan, A. & Turnpenny, J. (Eds.). *"The tools of policy formulation: Actors, capacities, venues and effects"*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Weible, Christopher M. (2023). *Theories of the policy process (5th ed.)*. Routledge.
- Herweg, Nicole, Zahariadis, Nikolaos and Zohlnhöfer, Reimut (2023). The Multiple Streams Framework: Foundations, Refinements, and Empirical

- Applications. In Weible, Christopher M. (Eds.). *"Theories of the policy process (5th ed.)"*. Routledge.
- Zittoun, Philippe, Fischer, Frank & Zahariadis, Nikolaos (2021). Introduction- Policy Formulation: A Political Perspective. In Zittoun, Philippe et. al (Eds.). *"The political formulation of policy solutions: Arguments, arenas, and coalitions"*. Bristol University Press.
- Abedi-Jafari, H., Taslimi, M. S., Faghihi, A., & Sheikhzadeh, M. (2011). Tahlil-e masmoon va shabakeh-ye masmoon [Thematic analysis and thematic network]. *Strategic Management Thought*. 5 (2). 151–198. (In Persian)
- Alvani, S. M., & Sharifzadeh, F. (2006). *Farāyand-e khatt-e mashy-gozāri-ye omumi* [Public policy making process]. Allameh Tabataba'i University Press. (In Persian)
- Danai-Fard, H. (2016). *Goftār-hā-ye jadid dar khatt-e mashy-gozāri-ye omumi* [New speeches in public policy making]. Imam Sadiq University Press. (In Persian)
- Danai-Fard, H., & Abbasi, T. (2017). *Nazariye-hā-ye taghyir-e khatt-e mashy-e omumi kārboard-hā-ye ān dar Iran* [Theories of public policy change and their applications in Iran]. Mehraban Kitab Publishing Institute. (In Persian)
- Daneshfard, K. (2013). *Mabāni-ye khatt-e mashy-gozāri-ye omumi* [Fundamentals of public policy making]. Niyaz-e Danesh. (In Persian)
- Daneshfard, K. (2014). *Farāyand-e khatt-e mashy-gozāri-ye omumi* [Public policy making process]. Saffar. (In Persian)
- Gholipour, R., & Faghihi, M. (2014). *Siyāsāt-gozāri va tahlil-e siyāsāt-hā-ye omumi* [Policy making and public policy analysis]. Mahkameh. (In Persian)
- Gholipour, R., & Gholampour-Ahangar, E. (2010). *Farāyand-e siyāsāt-gozāri-ye omumi dar Iran* [The process of public policy making in Iran]. Islamic Parliament Research Center. (In Persian)
- Kamali, Y. (2017). *Roshanshenāsi-ye farā-tarkib va kārboard-e ān dar siyāsāt-gozāri-ye omumi* [Meta-synthesis methodology and its application in public policy]. *Journal of Politics*. 47 (3). 721–736. (In Persian)
- Manovarian, A., & Golshan, I. (2015). *Motāla'eh-ye khatt-e mashy-e omumi: Charkhe-hā-ye khatt-e mashy va zir-nezām-hā-ye khatt-e mashy* [Public policy study: Policy cycles and policy subsystems]. Mehraban Kitab Publishing Institute. (In Persian)
- Sayyad, S. (2019). *Motāla'eh-ye khatt-e mashy-e omumi: Mafāhim, rooykard-hā, model-hā va farāyand* [Study of public policy: Concepts, approaches, models, and process]. Shahrashoob. (In Persian)
- Sharifzadeh, F., & Madani, J. (2017). *Mafāhim-e asāsi va pishrafteh-ye dānesh-e tasmim-giri va khatt-e mashy-gozāri-ye omumi* [Basic and advanced concepts of decision-making knowledge and public policy making]. Qalam-e Hemmat. (In Persian)